

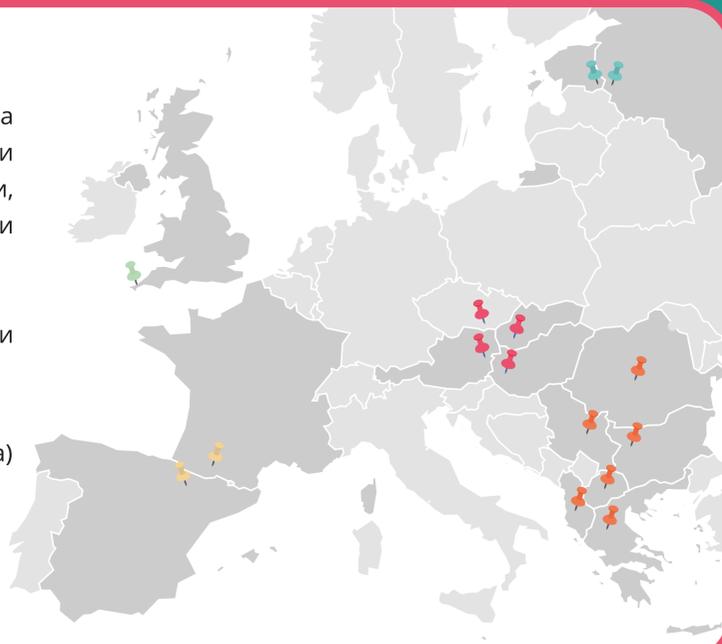

За RISE UP:

RISE UP е европски проект посветен на поттикнување на разновидноста на јазиците во Европа преку засилување на гласовите на малите јазични заедници. Иницијативата има за цел да ги зајакне заедниците на малцинските јазици преку создавање врски меѓу јазичните активисти, говорниците и новите говорници од различни заедници, идентификување на добри практики и развој на неколку ресурси, вклучувајќи и дигитален сет алатки.

RISE UP првенствено работи со пет јазични заедници кои се распространети низ различни делови од Европа:

- Арански (Шпанија, Франција)
- Влашки/Аромански (Албанија, Бугарија, Грција, Северна Македонија, Србија и Романија)
- Бургенландски Хрватски (Австрија, Унгарија, Словачка, Чешка)
- Корнски (Обединето Кралство)
- Сетски (Естонија и Русија)

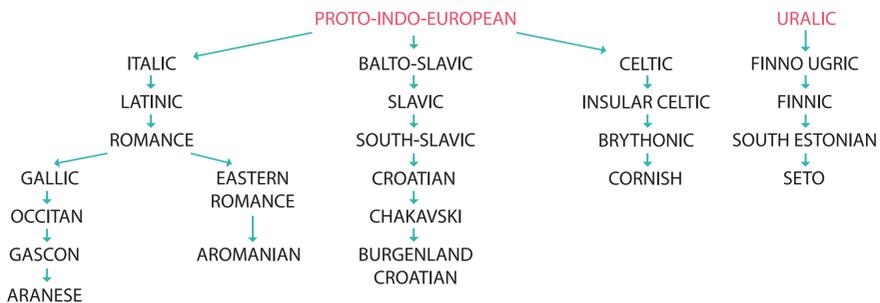
За „Гласовите на заедницата“:

Во мај 2024 година, проектот RISE UP беше домаќин на Artistic Residency во Барселона. Уметниците соработуваа, учеа едни од други и снимаа песни, поезија и други гласовни креации заедно и на секој од петте јазици на заедницата. Кога го скенирате QR-кодот на дното од профилите на јазичната заедница, можете да ги слушнете гласовите на Брет Хиоб (сетски), Фиона О'Клеири (корнски), Марио Ченар (бургенландски хрватски) и Даниела Стоика (влашки), Марина Куито и Алиде Санс, кои ги посетија уметниците-резиденти (арански).

За Европската повелба за регионални и малцински јазици (ECRML):

Од веб-страницата на Советот на Европа: „Европската повелба за регионални или малцински јазици (ECRML) е европска конвенција за заштита и промоција на јазиците што ги користат традиционалните малцинства. Повелбата е дизајнирана да ги заштити и промовира регионалните и малцинските јазици и да им овозможи на говорниците да ги користат и во приватниот и во јавниот живот. Затоа, ги обврзува државите членки активно да ја промовираат употребата на овие јазици во образованието, судовите, администрацијата, медиумите, културата, економскиот и социјалниот живот и прекуграничната соработка. Следствено, повелбата оди подалеку од заштитата на малцинствата и антидискриминацијата, барајќи од своите држави членки да преземат и активни промотивни мерки во корист на малцинските јазици. Советот на Европа ја следи примената на повелбата во пракса.“ (<https://www.coe.int/en/web/european-charter-regional-or-minority-languages/>) Не сите држави наведени на следните плакати ја ратификувале ECRML – некои ја потпишале, но не ја ратификувале, а некои ниту ја потпишале, ниту ја ратификувале.

Во ова (нецелосно) „јазично дрво“ можете приближно да видите како петте варијанти на јазиците од RISE UP се поврзани меѓу себе. Дали би можел/ла да ги поставиш сите јазици што ги знаеш?

(Исто така е интересно да се размисли како јазичните дрвја не можат целосно да ја прикажат јазичната интеракција и како јазиците влијаеле едни на други – тоа е витален дел од јазичните еко-системи, особено за јазиците на малцинствата.)

За бројот на говорители

Како општо лингвистичко правило, „бројот на говорители“ (вклучително и оние на плакатите од RISE UP) треба да се земе со резерва. Размислете за следните прашања: на кое ниво на владеење на јазикот некој треба да се смета за „говорител“? Дали некој може да се смета за член на јазичната заедница без да го говори течно јазикот? Дали треба да се вклучат „нови говорители“? Кој ги бројал овие „говорители“? Во кој период? Кои методи ги користеле? Кои биле нивните мотиви за броење? И какви опции им биле дадени на испитаниците?

Сепак, RISE UP ги вклучи барем некои од пријавените бројки, но сепак постои реална разлика помеѓу јазичните заедници кои што можат да пријават неколку стотици илјади, неколку илјади, неколку стотици или само неколку лица.

Miralh deth cèu – Огледало на небото

За јазикот и заедницата:

- Аранес (Aranés) е јазична варијанта на окситанскиот јазик која се развила во Вал д'Аран (Аранската долина) во Пиринејските планини. Административно, долината е дел од Каталонија, во Шпанија, но има јазични врски со Гаскоња и културни врски со остатокот од Окситанија во Франција – до изградбата на тунелот Виелба во 1948 година, снегот ја одделуваше долината, па зимските пристапи беа многу полесно остварливи преку Франција. Политички, сепак, Вал д'Аран главно беше поврзана со Каталонско-Арагонската круна поради договори што ѝ дозволуваа на долината да го одржува својот систем на самоуправање базиран на заедницата и семејството, во замена за одреден данок на жито ("Galín Reiau").
- Сега постојат извештаи за околу 3.000 – 6.000 говорители на арански јазик во целост. Аранскиот припаѓа на гасконската гранка на окситанскиот јазик, и постои дебата кои окситански дијалекти треба да се сметаат за посебни варијанти. Долината со векови е стабилно жариште на повеќејазичност и останува таква и денес – многу локални жители зборуваат и до пет јазични варијанти: арански, каталонски, шпански, француски и англиски, и ги менуваат според потреба. Овој јазичен еко-систем е дополнително збогатен од туристите кои доаѓаат на пешачење и скијање, како и од мигрантите од Централна и Јужна Америка, од цела Европа и од целиот свет.
- По интеграцијата во каталонската провинција Љеида во 1834 година, Вал д'Аран ги изгубил сите преостанати привилегии за време на двете републики и двете диктатури (на Примо де Ривера и Франко) што следеле. Само делумно е вратено самоуправањето на долината по признавањето на нејзиниот *hecho diferencial* (карактеристичен факт) во 1979 година. Преку повеќе чекори, конечно, Парламентот на Каталонија го усвои Законот за Аран во 2015 година, со кој се признава неговата „окситанска национална реалност“ и статус.
- Движења и иницијативи што имаат за цел да го поддржат аранскиот јазик активно работат во долината – од 2008 година, бројот на луѓе што можат да читаат, пишуваат и зборуваат арански пораснал за 14,1%, 11% и 3,2%, соодветно. Аранскиот активно се предава и во училиштата, е признаен како официјален јазик на Вал д'Аран, а културниот сектор на аранската заедница продолжува да се шири, вклучувајќи активна радио станица и разни публикации.

Статус на јазикот?

Шпанија ја има ратификувано Европската повелба за регионални или малцински јазици (ECRML). Франција ја има потпишано, но сè уште ја нема ратификувано. Окситанскиот јазик е признат како официјален јазик во Каталонија – но не и во Франција. Црвената книга на загрозуени јазици на УНЕСКО ги класифицира сите шест досега познати дијалекти на окситанскиот како загрозуени, а четири од нив како сериозно загрозуени (оверњатски, гасконски, лангдокиски, лимузенски, провансалски и виваро-алпски).

© Elisa Salomón Romero

Дали сте знаеле?

За да го најават доаѓањето на летото, во Вал д'Аран на 23 јуни (Св. Јован) се слават „Hèstes deth huec“ („огнени прослави“), кои ги опфаќаат „Era Crema der Haro“ во Лес и „Era crema deth Taro“ („палењето на Харо и Таро“) во Артиес. Во Лес, навечер се пали оган на благословеното стебло од елка високо над 11 метри на плоштадот Харо, со традиционални танчери и еден вид „топка од оган“ направена од кора од бреза наречена „halhes“. На 29 јуни, нововенчан пар ја украсува елката за следната година со цветни венци и бараат од неа плодност. Во Артиес, запалено стебло од елка се влече до општинската зграда, а луѓето можат да скокаат преку згаснувачките пламени. Прославите беа додадени на Листата на нематеријално културно наследство на човештвото на УНЕСКО во 2015 година.

За уметникот, Рикард Новел / Ricard Novell (Барселона, 1961):

„Иако сум роден во град, моите спомени од детството отсекогаш биле поврзани со природата. Првпат го посетив Вал д'Аран кога имав една година. Кампувавме покрај реката Гарона. Кога се разотидоа облаците, можев да ја видам камбанаријата на Бетлан, а малку подоцна и онаа во Монткорбау. Тоа гратче стана дел од мојот живот од тој момент натаму. Од 1984 година живеам во Вал д'Аран и имам среќа што секој ден можам да ја чувствувам неговата суштина. Како дете сакав да цртам, но не зедов молив повторно сè до крајот на деведесеттите. Од 2001 година наваму, изложував свои дела на повеќе места во Пирините. Исто така, создадов многу илустрации за природното и културното наследство, кои се поставени на информативни табли на различни локации во Пирините. Во 2009та и 2013та година објавив мал водич за пешачење „Camin Reiau“ и мапа на Вал д'Аран, заедно со неколку локални легенди. Во 2020та година го објавив „Un viatge fantastic a traci de creion. Es ròbles dera Val d'Aran“. До сега е објавено петто издание, а книгата е преведена на француски и на арански.

Омилена изрека на уметникот:

„Montcorbison capèth, londeman dia bèth“ — Кога Монткорбисон (планина во Аран) носи „шапка“, односно има облаци на врвот, следниот ден ќе биде убав.

Како да го
контактирате
уметникот:

Voices of Community:

1. <https://www.visitvalaran.com/en/>
2. <https://www.conselharan.org/>
3. <https://www.institutestudiaranesi.cat/>

4. <https://llengua.gencat.cat/web/.content/documents/occita/expo-aranes/full-sala-ENG.pdf>
5. https://llengua.gencat.cat/web/.content/documents/dadesestudis/altres/arxiu/dossier_eulp-2018_aranes.pdf
6. Costa, J. (2023). A materialist take on minoritization, emancipation, and language revitalization: Occitan sociolinguistics since the 1970s. *Journal of Sociolinguistics*, 27, 327–344. <https://doi.org/10.1111/josl.12618>

Прекрасен израз на Балканот и неговата историја

За јазикот и заедницата:

- Ароманскиот (Armăneashti/Armăneasche/Rrămănesht) или влашкиот е јазична варијанта што се развила во многу области и градови на Балканот. Се говори во таканаречените „Sprachinseln“ (јазични острови) во Албанија, Бугарија, Грција, Северна Македонија, Србија и Романија, како и низ светот.
 - Главните причини за широката географска расеаност на Власите се честите цртања и прецртувања на границите и политиките за преселување во териториите каде што се говори влашкиот јазик. Ова влијаело на животниот миграциски стил на власите мажи. Власите сточари, сезонски се движеле насекаде се додека границите не се затвореле, додека власите трговци патувале меѓу териториите толку долго и толку далеку колку што можеле.
 - Јазично, влашкиот е неолатинска јазична варијанта и дел од источната/балканската романска гранка. Се проценува дека вкупно има околу 80.000 до 200.000 говорници. Влашкиот јазик се развива и интегрира повеќе елементи од јазиците на своите соседи и/или окупатори отколку неговиот најмоќен сроден јазик дакороманскиот, познат како романски. Оваа особина ја дели со блиску сродните и сериозно загрозените истроромански и мегленоромански јазици.
- Бидејќи Власите живеат во повеќе земји, нивните околности (и јазичните) силно се обликувани од политиките што се одвиваат во секоја од нив. Влашкиот се говори главно дома и во заедницата, а се повеќе се користи и онлајн. Предложени се неколку стандарди за пишување. Денес се создава еден стандард од самата онлајн заедница, но правописните правила сè уште предизвикуваат дебати. Во истражувањето за власите на RISE UP, влашкиот беше јазичната варијанта што 90,5% од испитаниците најмногу ја сакаат.

Статус на јазикот

Србија и Романија го имаат ратификувано ECRML, но не ги признаваат Власите како етничко или јазично малцинство. Албанија, Бугарија и Грција го немаат потпишано ECRML, а од тие три, само Албанија ги признава Власите како етничко малцинство. Наставата и верските служби се можни на влашки јазик во Албанија, но недостасува поддршката и средства за јазикот. Северна Македонија го потпиша, но не го ратификуваше ECRML. Сепак, таа официјално ја призна влашката заедница како малцинство во 1991 година; Влашкиот е официјален јазик на општинско ниво во градот Крушево од 2006 година, а може да се користи на суд и во наставата. Влашкиот јазик е сметан за 'дефинитивно загрозен' според Атласот на УНЕСКО, 'загрозен' според Проектот за загрозени јазици (ELP) и 'жив' според Ethnologue.

© Zoran Kardula

Дали сте знаеле?

Слично како западноевропскиот „Кралски колач“, многу Власи ја празнуваат православната балканска зимска традиција - криење на паричка во леб. Лицето што ќе ја најде паричката ќе биде благословено со среќа во наредната година. Обично се празнува на 1ви јануари (денот на Свети Василиј), Богојавление (денот на Трите кралеви) или Божиќ, а паричката или други предмети можат да се кријат во „plătsinta“, „vasilopita“ во Грција; „чесница“ во Србија; „kulaç“ или „pite“ во Албанија; „баница“ во Бугарија; „мазник“, „plătsinta“ или „баклава“ во Северна Македонија, или други локални лебови и пити.

За уметницата, Теано Кардула / Teano Kardula (Скопје, 1997):

Јас сум посветена и страствена 27-годишна графичка дизајнерка од С. Македонија, постојано сум во потрага по креативни решенија за дизајнерските предизвици. Дипломирам на Универзитетот во Сандерленд и имам повеќе од шест години искуство, со фокус на социјален дизајн и проекти што застапуваат феминизам, социјална еднаквост, како и права на ЛГБТИК+ заедницата и малцинските права. Како припадничка на влашкото малцинство, јас сум една од коосновачите на здружението ТУСНЕ/ТИНЕ, кое ја промовира влашката култура веќе две години. Една сум од ретките млади говорнички на влашкиот јазик во

С. Македонија, активно работам на подигнување на свеста за зачувување на влашкото културно наследство и останувам посветена на застапување на правата на малцинските заедници.

Омилена изрека на уметницата:

„Гура адара – гура аспардзе“ – „Устата создава – устата уништува“

Како да го контактирате уметникот:

Voices of Community:

1. The RISE UP Project with a Focus on Cross-Border Aspects of the Use and Position of Aromanian / Eva Duran Eppler, Gisela Hagmair, Violeta Heinze, Marie-Therese Sauer // Vulnerable and Endangered Languages in Europe / [ed. Anemarie Sorescu-Marinković, Mirjana Corkević, Mirjana Mirić] - ISBN 978-86-7179-127-4 - (2025), p. 23-60.

2. Sorescu-Marinković, A., Dragnea, M., Kahl, T., Njegulov, B., Dyer, D. L., & Costanzo, A. (Eds.). (11 Mar. 2021). The Romance-Speaking Balkans. Leiden, Niederlande: Brill. <https://doi.org/10.1163/9789004456174>

3. Gardani, F., Lopocar, M., & Giudici, A. (2021). In and Around the Balkans: Romance Languages and the Making of Layered Languages. Journal of Language Contact, 14(1), 1-23. <https://doi.org/10.1163/19552629-14010001>

4. Ntasiou, E. (2017) Aromanian Language and differentiated geographic varieties A teaching approach problems and propositions. Proceedings of the 21st FEL Conference 19 – 21 October 2017. Foundation for Endangered Languages

5. https://wikimercator-research.eu/languages/romanian_in_the_balkans

6. <https://farsharotu.org/>

Хрватски јазик, но поразличен

За јазикот и заедницата:

- Бургенландскиот хрватски (Gradišćanskohrvatski) е јазична варијанта што се развила во Бургенланд, најисточната покраина на Австрија. Постои голема заедница на бургенландски Хрвати во Виена, а помали заедници постојат и во Унгарија, Словачка и Чешка. Овој јазик се користи надвор од националните граници, во средини каде што се среќаваат повеќе јазици и култури.
- Како словенски јазик, бургенландскиот хрватски припаѓа на чакавската гранка на хрватскиот јазик, а се проценува дека има од 30.000 до 65.000 говорници вкупно. Хрватските дијалекти се разликуваат според начинот на кој го изговараат зборот „што“ - „ча“, „кај“ и „што“, и тоа соодветно води до чакавски, кајкавски и штокавски дијалект. Иако чакавскиот доминира во различните бургенландски хрватски заедници, присутни се и елементи од сите три варијанти.
- Бургенландскиот хрватски јазик зачувал одредени „архаични“ структури, зборови и изрази, како и заемки од околните заедници. Се разликува и по нагласокот и интонацијата, што му дава уникатен „звук“ во споредба со стандардниот хрватски јазик.
- „Јазичните острови“ на бургенландскиот хрватски јазик, денес потекнуваат од неколкуте бранови миграции од Хрватска и Босна во текот на 16тиот век. Феудалните господари најчесто ги преселувале своите кметови од региони погодени од османлиските освојувања, епидемии и економски кризи кон нивните имоти на север.
- Особено во последните 100 години, многу бургенландски Хрвати барале работа надвор од своите села и мигрирале, особено до Виена. Во последно време, во некои двојазични села се забележува зголемување на луѓе со различна јазична припадност. Иако постојат мал број градинки и училишта, како и весници, радиостаници и ТВ емисии, сè помалку млади го зборуваат јазикот. Еден од најважните настани за младите генерации е „Ден на младината“ („Dan Mladine“), организиран од „Хрватскиот академски клуб“. Секоја година во септември, овој фестивал ги собира говорниците на бургенландскиот хрватски јазик од различни региони. Меѓу главните столбови се неколку културни здруженија, како и Католичката црква, вклучително и годишната пешачка литија на бургенландските Хрвати до Мариацел.

Статус на јазикот:

Австрија, Унгарија, Словачка и Чешка ја имаат ратификувано ECRML, а бургенландскиот хрватски е воведен како официјален јазик во Бургенланд само по интервенција на Уставниот суд во 1990 година. Стандартизирана варијанта е развиена паралелно и независно од стандардниот хрватски јазик, а Австрија ги признала Хрватите во Бургенланд како „автохтоно“ регионално малцинство уште многу пред ECRML (Спогодба од 1955 година).

© Hrvatske Novine

© Marktgemeinde Stinatz

Дали сте знаеле?

Селото Стинац (Stinatz/Stinjaki) ја слави „Стиначката свадба“ („Stinjačka svadba“) — раскошна свадбена церемонија во која роснаšnica (деверушата, облечена во шарена сукња и венец) и stačilo (старосватот, со шешир украсен со паунови пердуви и цвеќиња) ја водат невестата и младоженецот до селската гостилница, каде мештаните пеат традиционални бургенландски хрватски песни и играат. Стиначката свадба во 2020 година беше впишана на списокот на нематеријално културно наследство на човештвото на УНЕСКО.

За уметницата, Викторија Ратасич / Viktoria Ratasich:

Feminist Cross Stitch Club го води Викторија Ратасич (Оберпулендорф, 1997). Таа живее и работи во Виена. Ратасич студира Уметност на Академијата за ликовни уметности во Виена. Уметницата најмногу се занимава со теми како феминизам, јазик и неговата употреба на социјалните мрежи. Нејзина најголема уметничка инспирација првенствено е она што ја опкружува – разновидноста на поединците, различните животни реалности и перспективи во општеството. „Feminist Cross Stitch Club“ е дел од нејзината магистерска теза – проектот започна во 2020 година, и од тогаш таа одржа и низа работилници. Во 2022 година, Ратасич и нејзиниот „Feminist Cross Stitch Club“ беа дел од манифестацијата Wienwoche (Недела на Виена). Во јуни 2023 година, Ратасич ја доби наградата „Mini METRON“ од Хрватскиот центар (Hrvatski centar) за млад талент за нејзиното дело. Во март 2024 година, таа ја прими наградата „Burgenländerin-Award“ од магазинот Die Burgenländerin во категоријата уметност и култура.

Омилена изрека на уметницата: “perje speci - onda reci” (или: „мисли пред да зборуваш“)

Како да го
контактирате
уметникот:

Voices of Community:

1. Tyran, Katharina. (2022) The Croatian minority in Austria and their language. EJM Europäisches Journal für Minderheitenfragen, Band 15, Dezember 2022, Heft 3-4. <https://doi.org/10.35998/ejm-2022-00012>
2. Zorka Kinda-Berlakovich, Andrea. (2014) „Sprachensteckbrief Burgenlandkroatisch“. Österreichisches Bundesministerium für Bildung, Wissenschaft und Forschung.
3. Krol-Hage, R. (Ed.), Schukking, A.F. (Ed.), Thomas, K. (Ed.), Robinson-Jones, C. (Ed.), & Tyran, K. (2022). Croatian: The Croatian language in education in Austria-2nd. (2nd ed.) (Regional Dossier series). Mercator European Research Centre on Multilingualism and Language Learning.

4. Hentges, G. (2009). „Brücken für unser Land in einem neuen Europa“?. In: Butterwegge, C., Hentges, G. (eds) Zuwanderung im Zeichen der Globalisierung. VS Verlag für Sozialwissenschaften. https://doi.org/10.1007/978-3-531-91513-5_10
5. <https://www.hrvatskicentar.at/>
6. Zivkovic, Elisabeth (2017). Ausgewählte Medien der burgenlandkroatischen Kultur und deren Auswirkungen auf die burgenlandkroatische Volksgruppe im Burgenland. Universität Wien [<https://theses.univie.ac.at/detail/40747>]

Повторното враќање на келтскиот јазик

About the language & community

- Корнскиот (Kernewek/Kernowek) е јазична варијанта што се развила во Керноу/Корнвол, каде високите карпи на оваа војводина во југозападниот дел на Обединетото Кралство (UK) се справуваат со бурата од Атлантскиот Океан. Корнскиот е единствената RISE UP варијанта на јазик што е повторно оживеан, а има помали корнско-говорни заедници и во Лондон, Кардиф и ширум светот. Припаѓа на југозападната британска гранка на келтските јазици, а Корнвол официјално беше признаен како една од шесте Келтски Нации од страна на Пан-келтскиот конгрес, по напорите на Хенри Џенер, во 1904 година.
- Корнскиот бил најживописен за време на Средниот корнски период (1200 – 1600 година), кога имало околу 39.000 говорници. Бројот на говорници постојано опаѓал по Бунтот против молитвената книга во 1549 година – кога околу 4.000 луѓе биле убиени од бруталната репресија на кралот Едвард VI поради одбивањето на Корнците да го прифатат Англискиот молитвеник како единствена легална форма на богослужба. Јазикот исто така изумирал и поради тоа што немало библија на корнски (која за првпат беше објавена дури во 2011 година), недостигот од стандардизирана азбука, миграцијата во и од Корнвол, како и ослабените врски меѓу Корнвол и Бретања.
- Бројни научници придонеле за „dassergghyans Kernowek“ („Преродба на корнскиот јазик“), а многумина од нив земале и келтски бардски имиња, како на пример Роберт Мортон Нанс („Мордон“ – Морски бран), во знак на солидарност со својата корнска или келтска припадност. Околу 70% од новиот корнски лексикон е преземен од документи на доцниот и средниот корнски јазик, околу 25% се позајмени или прилагодени од велшкиот и бретонскиот, а останатите 5% потекнуваат од англискиот – без да се сметаат заемките во корнскиот, на пример од латинскиот или грчкиот јазик.
- Според пописот од 2021 година, 563 лица се изјасниле дека се говорници на корнскиот јазик, додека едно истражување од 2018 година покажало дека повеќе од 3.000 луѓе имаат барем некое ниво на разговорни вештини на корнски. Во 2010 година, УНЕСКО официјално го прекласифицира корнскиот од „изумрен“ во „критично загрозен“ јазик – како што забележал Роберт Мортон Нанс пред својата смрт:
„Една генерација го исправи корнскиот на нозе. Сега е ред на друга да го натера да процеди.“

Статус на јазикот:

Обединетото Кралство ја има ратификувано Европската повелба за регионални или малцински јазици (ECRML). Во 2002 година, корнскиот јазик беше признаен во рамките на таа повелба, а во 2014 година му беше доделен статус на малцинство од страна на британската влада. Многу иницијативи, вклучувајќи го Советот на Корнвол (Cornwall Council), особено Akademi Kernewek и Канцеларијата за корнски јазик, како и Одборот за корнски јазик и други организации и активисти на локално ниво, продолжуваат да го негуваат јазикот користејќи различни пристапи. Се објавуваат книги и филмови на корнски, постои живописна сцена на традиционална музика и уметност, и се спроведуваат континуирани напори за негово воведување во училиштата. Стандардизирана писмена форма (Standard Written Form – SWF) е во употреба од 2008 година.

Дали сте знаеле?

Познат корнски деликатес е таканаречениот „pasty“ – пециво со кратко тесто, полнето со најразлични солени и слатки филови. Буквално сè може да се стави во еден „pasty“, па така се велело дека ѓаволот никогаш не се осмелил да влезе во Корнвол, плашејќи се дека би можел да заврши како полнење за пециво. Рецептот датира уште од 1200-тите години, а клучен дел од пецивото е неговиот карактеристичен завиткан раб (crimped edge). Според легендата, рударите го користеле тој раб како рачка, бидејќи нивните раце често биле покриени со арсен. Работ потоа го фрлале, верувајќи дека така ги хранат митските суштества од рудниците – гномовидните „knockers“ – кои живееле под земја.

За уметницата Лијан Вилсон / Lianne Wilson:

„Лијан е корнска уметница, писателка, поетеса, левичарка, активистка и хроничен љубител/повремен занимач што тешко може да каже не на „уште само еден“ проект. Таа е бескомпромисно квир и квир на бескомпромисен начин. Таа е лице со попреченост, се бори со синдром на хроничен замор (CFS/ME), придружен со анксиозност. Потекнува од месечевите ‘планини’ и базените со алкополи во регионот на глина, Clay Country, во Керноу (Корнвол). Живее во Кардиф, каде што студирала. Во 2023 година, Лијан стана бард на Gorsedh Kernow, земајќи го името Niwlen Ster (“небула”), кое го користи и онлајн. Работи на корнски (Kernewek), англиски, а понекогаш и малку на велшки. Таа е тројна добитничка на наградата на Gorsedh Kernow за нејзиното пишување на корнски (Kernewek); нејзините поезии се објавени во различни публикации. Родена во 1985 година, нејзината уметност е инспирирана од хаунтологијата на синтвејвот, носталгијата по 90-тите и глич ефектите, понекогаш создадена на традиционален начин, понекогаш дигитално, често како комбинација од двете. Нејзината уметност е уште едно средство за нејзиниот активизам: повеќе корнски јазик, поопортунистички и побунтовнички, на повеќе места и видено од поголем број луѓе. Создава и некои производи со нејзините дизајни, со кои собира пари за меѓусебна помош. Таа посакува радикален јазик со простор за oan hag oll (сите заедно), во кој луѓето можат да го живеат целиот свој живот, ако сакаат.“

Омилената изрека на уметницата:

Старата изрека е вистинита:
Преголем јазик, преголема желба,
Но човекот без јазик го изгубил своето тло.

Како да го контактирате уметникот:

Voices of Community:

1. Ferdinand, Siarl (2013) „A Brief History of the Cornish Language, its Revival and its Current Status,“ e-Keltoi: Journal of Interdisciplinary Celtic Studies: Vol. 2, Article 6.
2. Sayers, D., Davies-Deacon, M., & Croome, S. (2019). The Cornish language in education in the UK. (2nd ed.) (Mercator Regional Dossiers). Mercator European Research Centre on Multilingualism and Language Learning.
3. Mills, Jon (2010) Genocide and Ethnocide: The Suppression of the Cornish Language. In: Interfaces in Language. Cambridge Scholars, pp. 189-206. ISBN 9781443823999.

4. <https://www.cornwall.gov.uk/parks-leisure-and-culture/the-cornish-language/cornish-language-programme/cornish-language-office/>
5. <https://www.akademikernewek.org.uk/?locale=en>
6. <https://www.kesva.org/>

На границата на двата света

За јазикот и заедницата:

- Сето (Seto kiil') е разговорна јазична варијанта која се развила во регионот Сето, Сетомаа (буквално „Земја на Сето“), која често се вели дека лежи „katõ ilma veere pääl“ – „на границата на два света“. Некогаш бил посебен регион во царска Русија, потоа обединет во рамките на независната Република Естонија од 1918 година, но во 1944 година беше поделен меѓу две Советски Републики – околу 75% припаднаа на Руска СФР, а 25% на Естонска ССР. По повторното стекнување на независноста на Естонија (1991), поделбата остана, иако сегашната граница никогаш официјално не беше ратификувана поради територијален спор. Контактите преку границата се отежнати откако Русија ја нападна Украина.
- Сега има извештаи дека во Русија останале околу 250 Сето, во Сетомаа околу 4.000, и 25.000-30.000 со одредено познавање на сето во цела Естонија, Сибир (поради миграцијата од пред 100 години) и останатиот дел од светот. Религијата игра важна улога: за разлика од нивните блиски соседи во Естонија, Воро, Сето историски не се лутерани, туку припадници на Источното православие. Нивните религиозни празници се по „стариот“, односно јулијанскиот календар, а една од најважните традиции им е прославувањето на локалните црковни празници со заедничен оброк на гробовите на семејството, како спомен на нивните починати предци.
- Во спрега со лутеранската традиција на општото основно образование, само мал број сетски мажи учеле на руски, се додека јавното образование не станало достапно пред околу сто години, но тогаш се учело на естонски јазик. Како резултат, сетскиот јазик главно се користел усно, а знаењето за светот се пренесувало од генерација на генерација преку кажаниот збор. Ова претставувало вистинско богатство за финските и естонските фолклористи од крајот на 19 век па наваму, и од тогаш е создадена обемна архива на сетска поезија, песни и фолклор. Од оваа ера на градење на нацијата, позната како „eepose-igatsus“ („желба за еп“), произлезе и легендарната улога на „Крал Пеко“, кој беше составен во сетски еп од страна на пејачката Ане Вабарна во соработка со фолклористот Паулоприт Воалаине.
- Еден од најзначајните настани во современиот годишен циклус на Сето е „Kuningriigi päiv“ („Ден на Кралството“), кој секоја година привлекува околу 8.000 луѓе – на овој ден, Сетомаа свечено се прогласува за „кралство“, се слават сетските уметности и ракотворби, а се избира и годишниот свечен и духовен говорник, „ülemsootska“ („Главен гласник“), кој според легендата, во сон ќе добие упатства од „Крал Пеко“.
- Од бурните 1950-ти години, селата на Сето се соочуваат со иселување на населението. Каде што некогаш имало до 30 фарми, сега живеат само мал број на луѓе. Сепак, интересот за сетската култура и регионот Сето изгледа дека расте: првата градинка со сетски јазик беше основана во 2021 година, новите генерации уживаат во нови институции како кампот за пеење Лело, а во изминатите децении е објавен голем број книги на сетски јазик.

Статус на јазикот?

Естонија не ја потпишала Европската повелба за регионални или малцински јазици (ECRML) и не го признава сетскиот јазик како посебен јазик. „Стандарден естонски“ се базира на северноестонските говори, додека сетскиот (заедно со мулги, тарту и воро) припаѓа на јужноестонската гранка на овој финско-угарски (попрецизно, балто-фински) јазик. Сетскиот јазик е најблиску поврзан со воро, но има уникатен вокабулар и изговор со руски влијанија. Сетите активно градат врски со други финско-угарски заедници во Русија и Скандинавија, додека Советот на Сето во 2017 година ја прогласи автохтоноста на Сето.

© Kristin Kuutma

© VisitSetomaa

Дали сте знаеле?

Сето леело е традиција на полифонско пеење со архаично метрична поезија на народниот јазик, која често се изведува во јавност од пејачи облечени во традиционална носија. Сето леело е запишано на Репрезентативната листа на нематеријалното културно наследство на човештвото на УНЕСКО во 2009 година. Пејачките се најчесто жени, а импровизацијата и пишувањето на стихови се посебен знак на признание – најдобрата женска пејачка и авторка на песни се крунисува на секој „Ден на Кралството“, композиирајќи на зададена тема. Преку споменик од 3 метри, дело на скулпторот Елмар Ребане во Обиница, ги слави овие „Мајки на песната“ кои ја зачувале оваа уметност на творечко изразување низ вековите.

За уметникот, Ухеилу Халви / Ühely Hälvin (Пелва, 1993):

Јас сум визуелен уметник и наставник по уметност од Сетомаа, каде што го поминав најголемиот дел од моето детство. Сета мистичност и уникатната атмосфера на овој дел од јужна Естонија сеуште ми се блиски до срцето. Можеби затоа што мојата мајка е локална занаетчица и сликарка, така почнав сè повеќе да се интересирам за областа на уметноста. По завршувањето на студиите - анимациски отсек на Естонската академија за уметност (2012, cum laude), се заинтересирав за образовни теми и наскоро ја стекнав магистерската диплома по оваа област на Универзитетот во Талин. Во моите дела е забележлива мешавина од мрачно и убаво, сакам да создавам суштества и фигури од подсвеста. Пријатно ми е да експериментирам со различни материјали и техники, како што се графика и акварел, како и фотографија, глина или дури и кожа. За мене е важно да ѝ вратам нешто на нашата локална заедница, а наставата за деца ми се чини како најсоодветен начин за тоа. Не треба само да им се кажува на децата што да прават, туку тоа е и начин на учење од нив. Затоа се вратив од градот и сега работам во Пелва како наставник по уметност, а во исто време се обидувам да останам уметничка душа.

Омилената изрека на уметникот:

„Ако се навикнеш, дури и во пеколот е убаво!“

Како да го контактирате уметникот:

Voices of Community:

1. Kadri Koreinik: The Seto language in Estonia: An Overview of a Language in Context (2011) <https://phaidra.univie.ac.at/o:103768>
2. https://setoinstituut.ee/pdf/setomaa_unique_and_genuine.pdf
3. <https://www.visitsetomaa.ee/en>

4. <https://www.setomaa.ee/kogukond/en>
5. Robert Kaiser & Elena Nikiforova (2006) Borderland spaces of identification and dis/location: Multiscalar narratives and enactments of Seto identity and place in the Estonian-Russian borderlands, Ethnic and Racial Studies, 29:5, 928-958, DOI: 10.1080/01419870600813975
6. Kristin Kuutma. Creating a Seto Epic. (2004) Oral Tradition: 108-150.

What?! Патувачка изложба на RISE UP

Ние ангажиравме по еден уметник од секоја заедница да создаде уметничко дело кое на гледачот му пренесува порака, слика или чувство што сакаат да го споделат со вас. На пример: уметниците беа прашани: што би ѝ рекле на вашата заедница? Што би сакале да им кажете на луѓето надвор од вашата заедница? И други прашања кои ги разгледувавме заедно во разговорите што следеа. Преку RISE UP научивме дека има многу нешта за да се дознаат, да се откријат, да се изразат, многу нешта што не ги знаеме. Преку оваа изложба се собираме заедно да учиме едни од други и заедно... Што?! Ајде да откриеме заедно.

И ти си важен дел од животот на еден јазик: неговото сочувување, употреба и развој. Што ти кажува оваа изложба? Што би ни рекол/рекла ти? Дојди и сподели ги своите искуства со тимот на RISE UP.

Напомена: RISE UP вложи максимален труд содржината и правописот да бидат што е можно поточни. Ако мислите дека некои аспекти од содржината или правописот може да се подобрат, ве молиме известете не. Можете тоа да го направите така што ќе им кажете на членовите на тимот кои се присутни на изложбата и тие ќе ја пренесат забелешката, или можете да не исконтактирате преку нашата веб-страница.

